

20090922

Birgitta Dahl

Varför ska vi skriva arbetarrörelsens historia?

Anförande av Birgitta Dahl vid Konferens om arbetarrörelsens historia i Skåne anordnad av Arbetarrörelsens Arkiv i Skåne i Backagården i Höör den 25 september 2009.

Varför ska vi skriva arbetarrörelsens historia?

Helt enkelt därför att arbetarrörelsen spelat en så avgörande roll i den historiskt mäktiga och märkliga förändring, som ägt rum i Sverige under de senaste 150 åren. Från levnadsvillkor som i ett fattigt afrikanskt land idag har vi gjort den långa resan över demokrati och allmän rösträtt, Folkhemsbygge och ekonomisk utveckling till dagens verklighet. Det är en ärorik historia. Men också ett uppmuntrande exempel till alla dem som nu kämpar med dessa problem på att det går att i grunden förändra människors levnadsvillkor genom gemensamma insatser. Och det är mycket viktigt att historien skrivs medan vi kan utnyttja kunskapen hos dem som varit med tidigt och under lång tid.

Det socialdemokratiska partiet firade sitt hundraårsjubileum 1989 med att bl a skildra partiets historia och utveckling. Uppsala läns socialdemokratiska partidistrikt firar sitt 100-årsjubileum på själva 100-årsdagen den 28 augusti 2010 – mitt under valrörelsen – med seminarier och aktiviteter i alla arbetarekommuner på dagen och gemensamt högtidsmöte och fest på Uppsala Stadsteater på kvällen. Jag är ordförande i jubileumskommittén. Vi kommer vid jubileet att presentera en minnesskrift och en utställning. Vi som sitter i jubileumskommittén är ett tiotal personer, som representerar olika delar av arbetarrörelsen och alla arbetarkommuner i distriktet. Vi har känt varandra i 30 – 40 år. Vi har delat upp arbetet i arbetsgrupper. Jag leder de arbetsgrupper, som förbereder själva jubileumsdagen och Minnesskriften. Jag skriver inledningen till Minnesskriften. Inledningen är en övergripande beskrivning av samhällsutvecklingen under denna tid och partidistriktets roll i skeendet. I skriften finns också en skildring av landstingets utveckling, en historik med hårda fakta, ett antal personporträtt och personliga minnesbilder. Där finns också en översikt över medlemsutvecklingen, en redovisning av förändringar i den geografiska indelningen inklusive kommunreformerna samt en framåtblickande översyn av demokrati- och organisationsutvecklingen.

Jag kan försäkra att det varit en fantastisk resa i tiden att arbeta med Minnesskriften och skildringen av utvecklingen! Det är ju heller inte oöverkomligt dyrt att med dagens teknik trycka upp en upplaga.

Skåne, som ju spelat en så viktig roll för arbetarrörelsen i Sverige, har naturligtvis en spännande historia att berätta. Det måste också finnas ett rikt arkiverat material att utgå från. Liksom från de skrifter och memoarer, som ett antal ledande personligheter i Skåne och Sverige har lämnat efter sig:

August Palm, född 1849 och jämnårig med Strindberg, som höll det första socialdemokratiska föredraget i Sverige 1881.

Axel Danielsson, född 1863, som grundade tidningen "Arbetet" 1887 och 1897 skrev partiets program.

Bengt Lidforss, född 1868, professor i botanik och publicist, pangermanist, tyskvän, antisemit, rasist. När boerkriget bröt ut 1899 slöt han helhjärtat upp på boernas sida i sina ledare i Arbetet. Han vikarierade då för Axel Danielsson, som var sjuk i TBC och dog på sanatorium i Tyskland 30 december 1899. Lidforss beskriver boerna i högstämda ordalag som ett ariskt herrefolk.

Ernst Wigforss, född 1881, stor fredsaktivist sedan ungdomen, sedermera berömd finansminister. Författare av 1944 års partiprogram och efterkrigsprogrammet. Upphovsman till begreppet "provisoriska utopier". Atomvapenmotståndare.

Östen Undén, född 1886, mångårig respekterad utrikesminister, FN-veteran, neutralitetspolitikens utformare.

Bengt Lidforss, Ernst Wigforss och Östen Undén tillhörde alla den radikala debattföreningen DYG i Lund. De var djupt oense i många frågor, Lidforss på ena sidan, Wigforss och Undén, som var djupt engagerade i fredsfrågor, på den andra. 1906 höll ordföranden i Lunds arbetarkommun, målaren H T H Hansson, föredrag i DYG för att värva medlemmar till socialdemokratin. Wigforss blev medlem 1906, Undén tre år senare 1909.

Gustav Möller, född 1884, legendarisk socialminister och konkurrent med Tage Erlander om partiledarposten.

Per Albin Hansson, född 1885. SSU-ordförande. Partiledare och statsminister. Folkhemmets skapare bl a genom bl a krisuppgörelsen med Bondeförbundet 1933 och många års reformarbete.

Per Edvin Sköld, född 1891, riksdagsledamot, jordbruksminister, finansminister.

Tage Erlander, född 1901. Partiledare och statsminister 1946 – 69.

Torsten Nilsson, född 1905, SSU-ordförande, partisekreterare, socialminister, utrikesminister. Jag har själv hört honom berätta om

kampen mot nazister och kommunister här nere i Skåne på 20- och 30-talen.

Arbetarrörelsen kom till Sverige på 1860-talet liksom övriga demokratiska folkrörelser – nykterhetsrörelsen, frikyrkorna, kooperationen m fl.

Sverige var vid mitten av 1800-talet var ett mycket fattigt och efterblivet land. Det historiska beslutet om införande av folkskola fattades visserligen 1842. Men det skulle dröja mycket lång tid innan folkskolan infördes fullt ut och överallt. Min mammas morfar Ola Trulsson införde på 1870-talet den första skolan i Grantinge by utanför Kristiansstad för att hans tre barn Anna, Bengta och Nils skulle få gå i skola. Först omkring 1920 fanns en allmän 6-årig folkskola (Undervisningsplan för rikets folkskolor den 31 oktober 1919). I Sverige rådde hunger, sjukdomar, arbetslöshet, ofrihet. Alkoholismen var en folksjukdom, liksom könssjukdomar, TBC, kolera, polio. Barn dog av svält, diarréer, mässling, lunginflammation, vanvård. Sverige hade Europas högsta barnadödlighet. Många människor flyttade för att få jobb från arbetslösheten på landsbygden och bodde i eländiga tillfälliga bostäder på orter, där det inte fanns skolor och hälsovård. Skutskär – Älvkarleby i vårt län är typiska exempel på detta. Vår förste s-riksdagsledamot i Uppsala län K A Borg gick inte i skolan. Han lärde sig läsa som tonåring inom ramen för den undervisning som fanns i nykterhetslogen. En tredjedel av

Sveriges befolkning – 1,3 miljoner människor – utvandrade, främst till norra Amerika, p g a fattigdom, ofrihet och svartlistning.

Emigrationen inleddes på 1860-talet och upphörde inte förrän på 1930-talet, då krispolitiken började ge resultat.

Mitt i detta elände började människor engagera sig i de folkrörelser, som under andra hälften av 1800-talet kom till Sverige från omvärlden: frikyrkorna, nykterhetsrörelsen, Kooperationen, fackföreningarna, de moderna politiska partierna. De hade en bärande idé – det är möjligt för människor i samverkan att förändra sina levnadsvillkor. De tankarna uttrycks i en av våra finaste sånger med dessa ord:

”Vi är de tusenden, som bygger landet.

Vi bar det fram i nöd och strid,
i trots och längtan, i svält och armod.
Nu bygger vi den nya tid.”

Samma tankar uttrycks i en känd sång från nykterhetsrörelsen:

”Takt, takt, hållen takten,
den är mer än halva makten.
Den gör en av många, många,
den ger mod åt hjärtan trånga.
Den gör lätt det allra tyngsta,

lär de gamla som de yngsta,
lär de starka som de svaga
att mot målet hoppfullt draga.”

Denna verklighet har skildrats av våra stora arbetareförfattare som Eyvind Jonsson, Ivar Lo-Johansson, Moa Martinson, Harry Martinson, Jan Fridegård, Per Anders Fogelström. Herta Wirén skildrar denna verklighet i Malmö för 100 år sedan. Helga Bergvall skildrar den i Uppsala, Enköping och Stockholm. Per Olov Enquist beskriver den mycket naket i böckerna ”Musikanternas uttåg” och ”Lewis resa”. Eyvind Johnsson berättar i ”Romanen om Olof” vad det betydde för honom att för första gången bli behandlad som en jämlike och att få låna och läsa böcker. Per Olov Enquist skildrar i ”Musikanternas uttåg” på ett träffande sätt vad som kännetecknar själva förhållningssättet – arbetsmetoderna i dessa folkrörelser:

”Ibland frågar man: hur gick det till, vilka var förutsättningarna, vilken var den faktiska situationen, varför gick det inte annorlunda? Bra frågor. De kan eventuellt besvaras enklare om man tar hänsyn till vilka människor som faktiskt – alltså inte teoretiskt - var inblandade. När rörelsen kom var rörelsen redan där. Den förra hade att ta hänsyn till den senare.

De som bildade rörelsen bildade också rörelsens riktning. Det var inte oundvikligt. Det hade kunnat vara tvärtom. Men man fick ta hänsyn till människor, att de såg ut som de såg ut.”

Så, prövande och respektfullt, vann folkrörelserna, arbetarrörelsen, burna av idéer och visioner, allt fler för sin kamp. Dessa folkrörelser hade olika mål. Men de delade tre idéer:

1. Tron på varje människas okränkbarhet och alla människor lika värde.

Allmän och lika rösträtt.

Demokrati.

2. Tron på bildning och kultur för alla.

Det var här man lärde dem, som inte kunde det, att läsa, skriva, räkna.

Man krävde allmän folkskola och fortsatta undervisningsreformer.

Man anordnade bibliotek, föreläsningar, kulturförbund.

Här föddes studiecirkeln och folkhögskolan.

Här skapade man social gemenskap.

3. Tron på fred och internationellt samarbete.

Minnet av krigets verklighet levde. Man trodde på demokratin som garant för freden. Ett land, som styrdes av folket, skulle inte använda våld. Ur detta föddes kampen för NF och FN liksom neutralitetspolitiken.

De första arbetarorganisationer som bildades på 1860-talet var olika bildningscirklar och självhjälpsorganisationer. Så småningom, under 1880-talet, bildades de första fackföreningarna. Dessa i sin tur bildade samsamarbetsorganisationer, som i sin tur utvecklades till arbetarekommuner. Många av arbetarrörelsens företrädare var samtidigt aktiva i nykterhetsrörelsen, kooperativ och/eller frikyrkan.

Vi brukar bestämma den socialdemokratiska arbetarrörelsens födelse i Sverige till den 6 november 1881, då August Palm höll sitt berömda föredrag ”Hvad vilja socialdemokraterna?” i Malmö. Hans krav kan sammanfattas i fyra punkter:

1. Arbetarna ska sluta sig samman och bilda föreningar.
2. Arbetarna ska vid alla tillfällen delta i det politiska livet.
3. Arbetarna ska se till att få till stånd egna tidningar.
4. Arbetarna ska med kraft arbeta i både tal och skrift för allmän rösträtt.

Kort därefter, i december 1881, talade August Palm i Uppsala, 1883 i Enköping, 1886 i Skutskär och i juli 1887 i Bålsta och Bro. Han for outtröttligt runt i landet som agitator. Hans liv skildras i den nyutkomna romanen ”mäster” av Alexandra Coelho Ahndoril.

Det var allmän och lika rösträtt samt lagstiftad 8-timmarsdag, som var de viktigaste kraven för det socialdemokratiska partiet vid denna tid.

Det var detta som fick fackföreningarna och deras medlemmar att organisera sig politiskt i det socialdemokratiska partiet. Det skulle dröja till 1919 innan riksdagen fattade beslut om 8-timmarsdag, till 1921 innan allmän och lika rösträtt infördes och till 1990-talet innan vi hade lika många kvinnor som män i våra valda församlingar. 1920 lagstodgades den 6-åriga folkskolan. I januari 1928 använde Per Albin Hansson första gången uttrycket "Folkhemmet" i ett tal i Norrsundet och i riksdagens remissdebatt:

"Det måste en gång bli så, att klassamhällets Sverige avlöses av Folkhemmet Sverige....

Hemmets grundval är gemensamheten och samkänslan. Det goda hemmet känner icke till några privilegierade eller tillbakasatta, inga kelgrisar och inga styvbarn..... I det goda hemmet råder likhet, omtanke, samarbete, hjälpsamhet...."

1928 års val gick till historien som Kosackvalet på grund av den skrämselfpropaganda som riktades mot arbetarrörelsen. 1929 kom börskraschen i New York som ledde till ekonomisk kris och massarbetslöshet. 1931 inträffade Ådalshändelserna, som väckte avsky över hela landet. Efter valet 1932 bildade Per Albin Hansson en minoritetsregering. Den innehöll en rad personligheter, flera av dem skåningar, som skulle bli klassiska i svensk politik: Richard Sandler som utrikesminister, Östen Undén som konsult, Gustav Möller som socialminister, Artur Engberg som ecklesiastikminister, Ernst Wigforss som finansminister och Per Edvin Sköld som

jordbruksminister. 1933 kom så krisuppgörelsen med Bondeförbundet, som gjorde det möjligt att bekämpa arbetslösheten och börja bygga Folkhemmet. Det hade alltså tagit 70 års kamp att komma så långt!

De följande 70 åren fram till nu har vårt samhälle förändrats i grunden. Jag skulle vilja peka på några frågor, som man kan använda som tema – spår - för att beskriva utvecklingen. Jag har i mitt arbete funnit det meningsfullt att skildra arbetarrörelsens roll mot bakgrund av den allmänna samhällsutvecklingen. Att arbeta efter teman kan bidra till att stukturera materialet och tydliggöra utvecklingen:

Tron på varje människas okränkbarhet och alla människors lika värde.

Allmän och lika rösträtt.

Demokrati.

1800-talet frågan om demokrati och allmän rösträtt väcks

1862 landstingen inrättas

1866 Ståndsriksdagen ersätts med tvåkammerssystem.

1902 politisk storstrejk för rösträtt 15-17 maj.

1905 framtvungade folkrörelserna, vars medlemmar inte hade rösträtt, fredlig uppgörelse med Norge. Liberal regering Staaff.

1909 Storstrejken, som började i Skutskär i mitt län – en stor förlust och påfrestning för arbetarrörelsen och för många människor.

1914 Bondetåget och Borggårdstalet.

1914-18 Första världskriget. Fredsaktivister som Wigforss och Undén.

1917 Partisprängningen.

Den berömda bilden från Gustaf Adolfs Torg. Branting och Oscar Olsson – studiecirkelns pionjär - avvärjer våld mot demonstranter för allmän rösträtt.

Svält och hungerkravaller

1920 Allmän rösträtt. Första socialdemokratiska regeringen

1960-talet Jämställdhetsdebatt som till slut leder till 50/50 på 90-talet.

Invandrares rättigheter

Tron på bildning och kultur för alla

Det var här man lärde dem, som inte kunde det, att läsa, skriva och räkna.

Allmän folkskola och undervisningsreformer.

Bibliotek, föreläsningar, kulturförbättringar.

Studiecirkeln (1902 i Lund, godtemplarrörelsen, Oscar Olsson) och Folkhögskolan.

Social gemenskap.

1920 6-årig folkskola

1940-talet färre än 10%, högst en unge per klass, fick fortsätta efter folkskola, lära sig språk.

1950-talets stora reformer och deras betydelse för jämställdheten.

Studiemedelssystemet och den öppnade högskolan.

De generationer, som inte fått lära sig engelska eller andra språk i skolan, gjorde det i studiecirkel.

Tron på fred och internationellt samarbete.

Minnet av krigets verklighet levde efter 1 000 år av krig till 1809.

Man trodde på demokratin som garant för freden.

Ett land, som styrdes av folket, skulle inte använda våld.

Ur detta föddes kampen för NF och FN samt neutralitetspolitiken.

1905 Fredsuppgörelse med Norge framtvingad av folkrörelserna, vars medlemmar inte hade rösträtt.

Ålandsfrågan.

Första världskriget – fredsaktivister som Wigforss och Undén.

Wigforss drog sig undan partipolitiken och arbetade för freds rörelsen.

Fordkonferensen 1916. Ett stort bokverk om hur krig uppkommer och förhindras. Framsynt och tankeväckande artikel i Tiden 1916. Krig uppstår genom orättvisor, kolonialism, herrefolksmentalitet, bristande respekt för andra folk och religioner. Krig ska förhindras genom rättvisa, utrotande av fattigdom, respekt mellan länder och religioner samt internationellt samarbete. Härarna ska ombildas till fredspolis.

En internationell organisation ska bildas, som kan mäkla fred i tvister, organisera en internationell domstol och fatta beslut om samarbete. De nationella parlamenten bör ha inflytande över utrikespolitik och internationellt samarbete. Här förebådar han FN.

Branting och NF. Anklagad som Palme att syssla för mycket med internationellt arbete.

Stalin, Hitler, Mussolini, spanska inbördeskriget, Franco, Portugal, Salazar och Caetano.

Kolonialismen – de flesta människor fattiga och ofria.

Andra världskriget – Sveriges speciella situation. Transittrafiken.

Danska, norska, finska, estniska flyktingar.

Vita bussarna.

Många flyktingar till Skåne.

FN bildas, 46 medlemmar. Dag Hammarskjöld 1953-1961.

Indien och Israel blir självständiga stater 1947 och 1948.

1956 Ungern

Biståndet: proposition 1962 (Palme).

1 % - målet. NIB 1965.

Avkoloniseringen.

Södra Afrika, Portugals kolonier.

Vietnam.

1967 Grekland

1968 Tjeckoslovakien

1973 Chile

1974 Portugal och dess kolonier fria.

1976 Spanien demokratiskt – Juan Carlos, Felipe Gonzales..

1989-90-91 Sovjetunionens fall. Många länder fria.

Globalisering-neoliberalism-privatisering.

Ekonomiska kriser 1990-talet och 2009.

Välfärd, social trygghet, bostäder, pension, sjukförsäkring, barnbidrag (1948 260:-/år), föräldraförsäkring, hälso- och sjukvård, mödra- och barnavård, barnomsorg.

Samverkan stat/riksdag/regering – kommuner och landsting.

Kommuners och landstings roll för bostäder, vård och omsorg, skola.

Barns rättigheter.

Skola, barnomsorg, barnbidrag, föräldraförsäkring, agaförbud 1979, barnkonventionen 1989 – svensk lag!

Jämställdhet.

Kring 1960 bröt den stora jämställdhetsdebatten ut. Grundprincipen var delat ansvar mellan och lika villkor för kvinnor och män. Dessa krav väckte till en början starkt motstånd men vann steg för steg framgång. Alva Myrdal fick i uppdrag att leda socialdemokraternas och LO:s jämlikhetsgrupp. Den lade fram det program för jämlikhet och jämställdhet, som antogs av 1968 och 1969 års kongresser och som ledde fram till de reformer, som stegvis genomfördes under 70-talet.

Barnomsorgen började byggas ut under 1960-talet. Då hade Uppsala två daghem med två avdelningar vardera. 1975 togs beslut om att

barnomsorgen skulle byggas ut till full behovstäckning. 1985 togs beslut om allmän förskola. 1973 ersattes moderskapsförsäkringen av föräldraförsäkring med rätt till ersättning till båda makarna. Rätt till legal abort genomfördes 1974. Sexualupplysning och preventivmedel förbättrades. Särbeskattning genomfördes 1971. Sjukförsäkring, pension och övriga förmåner individualiserades. Under 70-talet genomfördes rätten till arbete fullt ut till alla kvinnor. Steg för steg förbättrades också jämställdheten i valda församlingar. Mot slutet av 90-talet var andelen kvinnor och män ungefär densamma. Jämställdheten har revolutionerat våra levnadsvillkor och våra valda församlingar, som nu har en majoritet av jämställda kvinnor och män med erfarenhet av vanligt liv.

Sverige blir ett mångfaldsland.

Under krigets sista år kom omkring 30 000 ester till Sverige som flyktingar. Efter kriget kom arbetskraftsinvandringen av gästarbetare från Finland, Italien och Jugoslavien. Efter Sovjetunionens övergrepp på Ungern oktober 1956 kom också många ungerska flyktingar. Övergreppen mot Ungern och anfallet mot Egypten i oktober 1956 väckte mycket starkt engagemang. Runt om i landet ordnades demonstrationer, möten, manifestationer. Efter statskuppen i Chile kom många chilensare till Sverige som flyktingar. Många av dem engagerade sig politiskt i vårt parti i Sverige. Senare har vi tagit emot

stora grupper flyktingar från Balkan, Mellersta Östern, Iran, Irak, Somalia, Etiopien.

Fram till 50-talet var Sverige extremt homogent. Här levde praktiskt taget inga invandrare, färre än 10 % kunde något främmande språk, få hade möjlighet att resa, informationen om omvärlden var dålig. Vi hade en luthersk statskyrka och attityden till andra religioner var uttalat negativ. De fem nationella minoriteterna - judar, romer, samer, sverigefinnar och tornedalingar – hade inga rättigheter. Deras barn tvingades lära sig svenska och togs ibland ifrån föräldrarna för att gå på svenskspråkig internatskola. Idag är Sverige ett mångkulturellt samhälle med många respekterade religioner. 18 procent av befolkningen har invandrarbakgrund, i Uppsala 20 procent. Alla svenska barn lär sig minst ett främmande språk. Barn med annat modersmål än svenska har rätt till undervisning också i detta. Våra vardagsvanor har påverkats av andra kulturer, vi får dagligen information om omvärlden, vi är ett resande folk. Interrailkortet, som ledde till tågfluffande, infördes på 1970-talet.

Miljöfrågan.

Under 1960-talet väcktes miljöfrågorna av debattörer som Georg Borgström, Harry Martinson, Inga Thorsson, Rachel Carson, Rolf Edberg och Hans Palmstierna. Hans Palmstiernas bok ”Plundring, svält, förgiftning” studerades i studiecirklar och debatterades på möten

över hela landet. Det var den starka miljöopinionen i Sverige på 60-talet som ledde till att Sveriges regering tog upp miljöfrågorna i FN och stod som värd för den första globala miljökonferensen i Stockholm 1972.

Oljekrisen, som inleddes 1973 tio dagar efter utbrottet av oktoberkriget mellan Israel och Syrien-Egypten, blev inledningen till en långvarig lågkonjunktur. Ungefär samtidigt växte motståndet mot kärnkraft, mot fossila bränslen och mot ytterligare utbyggnad av vattenkraften. Den idylliska tilltron till tillväxten och energitillförseln var bruten. Obegränsad tillväxt vare inte längre vare sig given eller önskvärd. Krav ställdes på resurshushållning, hållbar utveckling och alternativa energikällor. Det fanns inte längre några enkla lösningar. Energifrågorna splittrade opinionen i och mellan partierna. Denna konflikt bidrog till förlusten av riksdagsvalet och regeringsmakten 1976.

Under 1980-talet lades miljöpolitiken om. All teknik skall vara ren och resurshushållande från början. Försiktighetsprincipen. Den omvända bevisbördan. SEI. Internationella förhandlingar inför Rio 92. Klimatfrågan, biologisk mångfald, skogsresurser. IPPC Bert Bohlin.

EU.

60-70-tal

14/11 1994 Folkomröstning

1/1 95 medlem

14/9 2003 Folkomröstning EMU.

Det är inget tvivel om att vi har en spännande historia att skriva. Så låt oss göra det!